

Baani tira

nina kũni gũ'asinazɔ pai

Health & Maternity

Geeke kũni gaazo

Zaa yāa gupai gūpai tagū laasaabukea ƙƙƙƙ gee kũni gaazo yāmusu. Gūna tagū gee wohumaa, àtagū gaa wohumaa. Yāanadina, sefuu kũni seciizo pai, àtagū waa jiina kũni seci ejēzo ye tà gee ē idīm. Yá ká tà tu wòna gēda, àci dō yāaba. Ibilisi ye wo were cìri, dun wò ì wohuma, ye gūna tà ejēkekũni àna kũ de.

Ladu ye wo kè a mu. Ì waaji wògū bii baani, ì waaji wò laakalike wo duwerema. Amaa ka woci gena yā fayaa dōba yāaji, wobata laakalike wogindama kũni wo ninazo ƙƙƙƙƙƙba.

Wò tira lēe kè dun woni Kyangana wònagū dō fō ká tù gena tà wo li, ƙƙƙƙ laaka wó fōa wò kè wògū bii baani.

Wò tira lēe kè ƙƙƙƙ, dun negūna gū dō laaka àna ke àna nno nina toro baani.

Kena nda kũni Laduzomi ejē asi, laaka ì bii Zabura tiralu ì kè:

Gú ká duduna Musunadi ƙƙlu,
ƙƙƙƙ ì bii Gbādapainadi uralu,

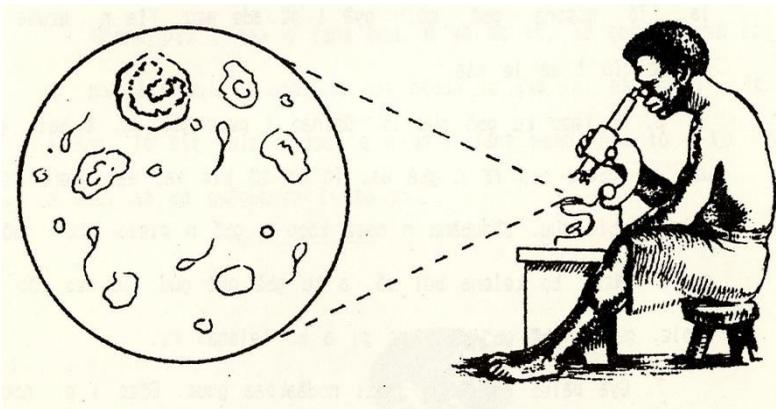
ìta ke Zɔnadimi a baaniligu,
a Ladumi a dudugu, abi yādaakpaa'ini.
Ì n sia musaima,
ì n mii sia gageema.
Ì n sɔɔa a pɔcelu,
ń dudua ì gāsālu.
Ì yādaa ye gūa bii n lɛbɔɔ.
Gāɔni fɔnɔ kūni emena kò likadanaazɔ
à kan wohu ba n kūaba,
koo gagee ka tà ta guciilu
koo gekafara ka tà à li usɔcīn.
Baaka gū keekooli sɔɔlu nabi sutea n kutu,
koo gū keekooli sɔɔru tara kooli nabi gānadea n
ɔbicεema,
fɔkan ba n liaba.
Werekpete ò wà,
ń waa laaka wòta azuka vānikedanama.

Nna Musunadi di n dudugu,
Mɔnɔ n Zɔnadi di n biigu,
vāni kan ba nua'njiba,
musai ba gēa n kwaaceluba.
Zaaka ì n yā fia a mala'ikanani
àna n dā guu ka mbi yaa pai.
À ɔkaanji,
dun m̄ba gisibu gberemaba.
N̄ gbekaa musu'asima kūni digozɔ,

ń gbedia musu nigõnima kũni mene zaazɔ.
Zɔnadi ke: Laaka ì waamaji, má ì bɔa,
laaka ì ma dɔ̀, má ì sitea musu.
Ì lezuamaji, má wia'ini.
Yã nà ì kankankè, magũa bi'i'izɔ,
má ì miisia, má ì kpetaa.
Má alibalikakaa'ini kũni hundi saazɔ,
má ì faabakea, ì zũn'ndaakeazɔ.

Gegbinina yã

Lokotoro gbãana dikinakè ɲɔɲɔ yãa, ye à bɔ̀ laaka gee tà ke ìna gũna li. Fɔkici ká wɔ̀bata wa kũni werexɔba, lokotoronano wà kũni masĩnizɔ ka wɔ̀ta ke gegbiniwabɔ̀. Lokotorona tà gũna ama wa kũni gegbiniwabɔ̀ ginaazɔ, koo le'i koo gbɔ̀ koo asasazɔ koo bɔ̀i, àta gegbini walu kicikici. Gegbininano ye tà tu gee nà wo li, àninɔmi genano.

Ye lokotoronano t̃ laaka gegbininano tà gẽ wo ducerelu. Ye jere ka gegbininano tà site àna gẽ wo duwerelu à wà à bii soofia.

1. Gè kena bii lè'ilu. À bii lè'i sɔɔnalu, àta ta utulu. Gũ nabi gædæa ye ì tisokè, koo ìna lèdɔ'ama ìna tɔk'o, gè ginaa ì gũke ginaa lia lè'i ká hitihitikè'ima gu. Kyāa ka tà ìn sōsō kūni tɔkɔɔ àta gūna li laale.

2. Gè kena bii seema mɔno. Kakanaa kūni serezo bii seema. Gú ká bi gè bena kea, àna ɔkè gũkɛema, gè ginaa ì fɔa ìna ì lì.

3. Gè kena bii genadima. Gũ nà imì fe duulu kūni genadizo, koo ìna ì tɔgɔɔ kà, gè ginaa ì fɔa ìna l'iji. Kirigee kūni lalageezo àta gūna li laale.

4. Gena ka bii iminalu gbāa. Nenatēe kūni kūnukūnuzo bii íwi. Í ká gæ zò nna mi, gæ ì n lia.

5. Gè kena bii kɔkɔna gu. Mósɔ gæ zò ì kpà kòkɔ kutunala. Mósɔ nà gū su, gæ tà gẽ ì duwerelu. Kusakusi kūni duwere fudaazo ka mi'azu zò àta gū li laale.

6. Gè kena bii gbɔɔlu mɔno. Ifēne tà kaka gbɔɔma, ye àta gẽ kwaace kūni gegbinizo fēna nno gbema. Àna zò fɔbinaama, àta gegbinina uru àna ka fɔbinaalu. Bandubandu kūni gberekɔkɔɔzɔ kūni gbɔɔ kūni mesekerezo bii gbɔɔlu. Nina bɔkate bee kīn, ì bii gbēe gbɔɔlu. Nina nà kukūke cere, guu ka gbēe gbɔɔh̃, ni ginaa ì bɔkatekea.

7. Gè kena bii, ìta li'àji winakenalu. Nigõnina tà li negũna gu. Negũna kĩn àta li nigõnina gu. Nenafuu kũni ociizõ kũni gè derezõ ka wòta ke “aids” àta gũna li laale. Nigõni bùi nigõnina kũni negũ kakajinazõ tagũ nenafuu zò. Gè dere ká wòta ke “aids” kĩn, ibi ɔdaa duniama bece. Ìna gũ li, ì gàn be. Ì ejẽ ba biiba. Gè ginaa gũna li cere pailu kò. Ye gũna bi gagaa du kokonazõ. Gè ginaa nà gũ li, ì ejẽ ba biiba, amaa ejẽ ka ì tu inaba wo liba bii. Bómi ejẽ ginaa? Nigõni, duce kũni n nɛezõ idĩn. Negũ, duce kũni n zázõ idĩn, mba gbācikeba. Ladu ejẽ ginaa yāfiwoni zaa saraazõ.

Gena bii mɔɔɔ, ibata li'ājiba. Kpalukoko bata li'ājiba. Wobata geginakɛda wohumaba. Wobata ke kpalukokonadinani āi'āiba. À gè ginaa bii à bɔɔɔɔɔlu, ì f̄sa ina li gũkeejiba. Kakageɛ bata li'ājiba mɔɔɔ. Duwere bútu tà li'āji, amaa ibata li'āji kyāakyāaba.

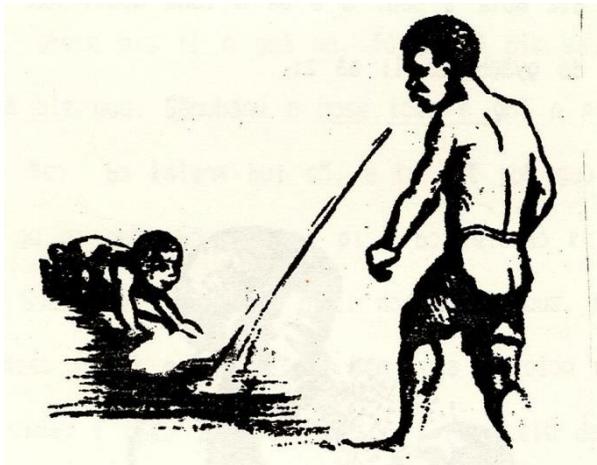
Laala wó kea wò tungba gegbininani?

Wó f̄sa wò tungba gegbininani. Wobata ḡe wa k̄ni werez̄ba, amaa wona laakali z̄, wó f̄sa wò tungbani gb̄a. Wòta tungba gegbininani laala?

Gegbinina tà ta utulu. Ì ȳaji ye t̄, ḡi nabi ḡeɗe, ì n̄ ina wuce duna. N̄ḡi ninada nabi ḡeɗe, ì ni n̄ wuce duna. Àna wuce duna, ì lia ina wi k̄ni utu n̄n̄. Amaa ina bii k̄ni a d̄n̄, ì d̄n̄ ḡe ì lia'iji.

Wobata tisoke ḡimaba. Wobata t̄k̄'o wò l̄ɗo ḡimaba. Wonaabi t̄k̄'oa, wona ɗt̄ wo l̄ema, gegbinina ba lia àna yaa ḡikee gu m̄n̄ba.

Le'ibutena gufulu n̄n̄ba m̄n̄, zaaka genadi le'i taḡi gegbini z̄ gb̄a. Le'ibutena kolu koo kwaace n̄n̄ba, zaaka nina tà kuk̄ke gube.

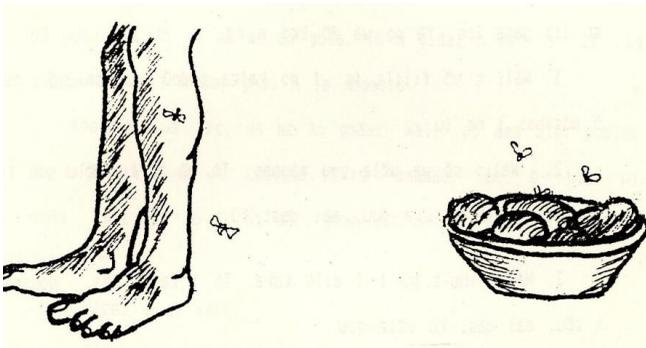

Gè foto lee wa. Nigõna ginaa bi kyãakea, ye ibi le'ibutea guu ka nina tagũ kukũkea. Ni nà ɔɔgẽ le'ilu, ina gĩnaa ɔɔda a lelu, bó ye ì ì lia?

Gegbinina bii sèma mɔnɔ. Gú ká ì see gɛɛ zò, inagũ zurua kũni kpasuzò lootopai. Inaaba a bise aroke'àniba koo a bɔrɔgɔ. Wónaabi woginda dɔkɔ kũni kpasuzò laaka gu bi dɔa, kaka koo sere ba f̃sa ina wo li wãnaduba.

Wobata gegbinina wa kũni werezɔba. Ká wobata wa kũni werezɔba yãaji, gũ gbãana tagũ waa i pai nɔɔ. Amaa goolu'i gegbini zò gbãa, at̃esa gucena kũni tubɔnazɔ naabi gbɔɔh̃ɔa goolu kutu. Wò i deece ina f̃iri, ì gegbinina nà gaga, wobata gĩna wò i ginaa mi. Izo'i mina yãdaa zò ì kpà goolu'ila.

Wòbata gegbinina wa f̃obinamaba! Amaa íf̃ene nà kà f̃obinama, wó f̃sa wò d̃õ shãashã ká gegbinina biima. Íf̃inemi wo jedina. Àta kaka f̃ɔ gbãcima, àta z̃õ bɔɔma kũni buumazò kũni gbɔɔzɔ pai, ye àta kpete àna g̃ẽ kwaace koo kolu, àta z̃õ f̃obinama. Àta gegbinina site nno gbema, ye àta uru àna kawoni f̃obinalu. Nna f̃obinakagu kè kũni sasagazò, if̃inena bata li à z̃õ f̃obinama mɔnɔba ká biilu.

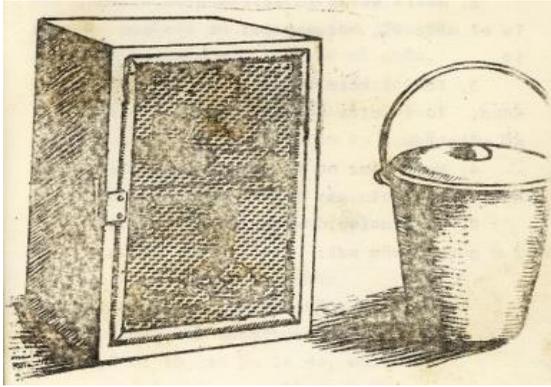

Gú ká bi gēdeá, inagū a koohi zò duna kūni a fòbibòòò. Nēgūna tagū fena firia dipai kūni i fudafudazò kūni kpasuzò.

Mòòòna yā

Mòòòna bii wo faranalu ì gèeke, ye gūna tagū waa à fōa àna fòkan ke mòòòna yā musuba, ye mòòò gēe tagū wo nina dedeawoma. Wona waa wo ninaji, yā ká wó kea, ká wo nina naba gaga gbāa mòòòban le.

1. Wò èreyē zurugu, i bata li anagū kaalu. Í ká kana gudu ìbata basiba mòòòna tà ni'ilu.
2. Wògū fara mòòòkea lootopai. Sēe ká bii faralu ina fíri zò, mòòòna tà ni'ilu, àta lafa.
3. Togoro'ere ká tà idi wò kaka. Í nà kana gudu laale, mòòòna tà kòkòlu, àta lafa faralu.
4. Wò sasaga ta foronale pai, dun mòòòna naba li àna gē koluba yāaji. Wògū kpeletaa dipai mòòò, dun ànaba li àna gēluba.
5. Wò mòòòkpe lu wògū ialu, dun mòòòna naba wo suba yāaji, woninò kūni wo nēgūnazò kūni wo ninazò kūni wo nitēnenazò. Nna li mbi iwerekēa nda'nda mòòòbadi, n baani ì lafa.

Fɔbina

Wo wà tira leelu laaka wó fɔa wò tungba gegbininani, amaa wóba fɔa wò tungba'ani paiba. Fɔkɛɛ bii ká ina wo gaakea kúni wo ninazɔ dēbu yã musu ká wabi kea kúni geezɔ. Wó fɔa wò tu wo duwere gū baani. Nna baani, n duwere ì dēbubia gegbininama ina à keke, gena nà n li lootopaiba.

Laala wó kea, wo duwere nagū baani? Wògū fɔ nɔɔ bia, fɔbina ká tà gbādakpa duwereni. Lokotorona dikinakè nɔɔnɔɔ, à ì fɔbina pai duba. Fɔbina guda du ì buruawomaba, tilasi fɔbina nagū gbāa.

Fɔbina bè dudu bii tara sí

Fɔbina kena tà ama lafa.

Fɔbina kena tà gū duwereli.

Fɔbina kena tà gū yere gbādakū ina dikinake.

Fɔbina kena tà tu wògū baani.

Ì yǎaji ye t̀̀ ì nɔ̀ wògũ fɔ̀bina bè dudunano bia dipai, wò li wògũ baani. Nna waa n duwere gũ baani, ñgũ fɔ̀bina guda siinano bia dipai. Wo duwere waa fɔ̀bina ciinadinaji asi, dun wò f̃sa wògũ dikinakea, amaa wonaaci fɔ̀bina kutuna li wóbi bia lootopai baa j̃n, wóbagũ baaniba.

Fɔ̀ ỹnɔ̀nadi

D̀̀ f̃na

Akɔ̀nina

Fɔ̀ ciinadi

ita duwerekpa

ita ama lafa

ita baani lafa

ita gb̃ada lafa

s̃ɔ̀

d̀̀ lala

aiba

kotokoli

kokogbii

tomati

lemu

dawa

t̃́

salati

mango

ágbese

z̃ɔ̀

gota

gwanda

áa

dĩ

boboi

abaliba

boli

bɔ̀a

tankpa

f̃f̃f̃a

naga

kpakpa

alibasa

kuu

wuta

ỹnɔ̀

gwaiba

kuudaku

dĩ f̃f̃ina

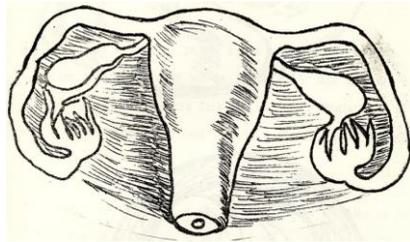
bibutu

isikere

Gbisekena

Wona fɔwere t̃ gu taakinadilu, ita siibɔ. Ì yāaji ye t̃ Ladu gu ɲɔ ɲɔkè nɛgũlu, dun nitēne nà li ina jifake'ilu. Ladu gu ginaa kè nɛgũ gbereɛlu, wòta ke s̃ɲɔ. Laaka s̃ɲɔ ginaa bii ì bii foto leɛlu.

Fó ká nana ì tātānama, itagũ gbidaa laaka ɲɔ bi cia. Gbinano tà ta àna yaa s̃ɲɔlu. Gbi ginaa naaci dekerereke k̃ni nigõni izɔba, ìta bɔ amalu dii ká nɛgũ kpegbẽjìwana.

Gbi ginaa nà dekererekè k̃ni nigõni izɔ, àta dakũji àna gbeagũ s̃ɲɔlu gube. Gube ita jifake, ita ke nitēne. Gbi guda fia nà nu s̃ɲɔlu ledule, ye à dekererekè k̃ni nigõni izɔ pai, ànino finanami.

Farasina gĩna gbi ginaa tagũ bii jĩn ɲɔɲɔ, wòbata wa k̃ni werezɔba. Amaa ina dekererekè k̃ni nigõni izɔ, ita ɲɔka asikeɛji ina asike du fɔwerezɔ ká bi siibɔa.

Dipai ni ginaa tagũ asikea. Mɔ soowa gbẽjĩ ni ginaa tà buru ina. Ni'idi nà nu kutu, ni tà a mii gifa s̃ɲɔlu, dun ì mii nà bɔ farasina yāaji. Ni kena bata à mii gifaba, ye à gbena tà bɔ

farasina. Ina kè laale, ni'ina tagū azu, itagū azu zò ƚƚƚƚ. Amaa ni ká wò ì laale ba vāniba, wòbata ì fētekeba.

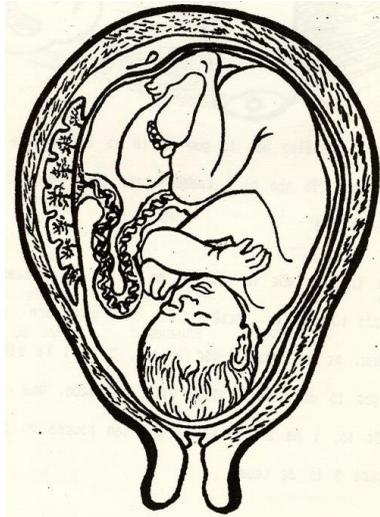

Foto lælu wo wà ni bæ zò. Ni tà fòbina li bè ginaalu zaa a dǔo amalu. Ì yāaji ye tù negū nà gbiseke, inagū fòbina ƚƚ bia.

Negū gbisekeda naaci fòbina bè tara siinanƚ li ibi bia dipaiba, ì ni bata gbādakū ì jeremaba, ì dǔo kīn gū kyangakuna. Ni be takali wa gule.

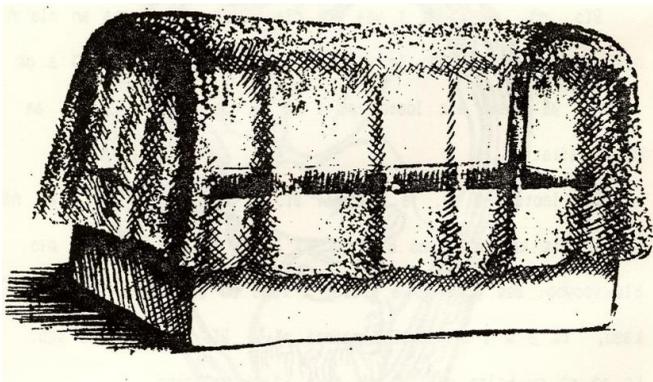

Ni'ina soolukena

Bĩw gbisekè. Ì ni'ì yāa tara fia, amaa ninanw gāga à gū fia pai. Bēe yāaji ye tū, Bĩw bi wohumaa, ká ni gināa ì gaa mwāw. Ye ì yà lokotoro yāmaaji. Nēgū lokotoro gināa tà yākpa nēgūnani, laaka à kea, ké àna ni'ì baani.

Bĩw lokotoro yāmà. Laaka ì fi pai Bĩw bi kea. Zaa dii ká ì gbisekè, itagū fōbina wāw bia. Dipai itagū fōbina tara siinano bia jīnjīn. Bēe gbējī ina būsā, ita usā gīna. Bĩw tà wuce sàrazw, dun ina iwereke gāwni wāw ina buru'ama yāaji. Bĩw bata asu gbītā siaba, dun ì gbise naba wāw yāaji. Ìta asu gbītā tu gūkeenani.

Bēe kīn Bĩw ni'ina bùru kutu. Ì zā Gado wucewāw mwākè nini. Ì soolukè zaa sàrazw. Ì mwākpe lù ni dereni. Zaaka mwāwna ni suna yāaji ye tà tu ni gbāana gēde, àta duwere fuda ke, àta ga. Bĩw wucewāw busābusā kè nini kīn kūni bisezw, dun ni dere nà iwere nda ke gube yāaji.

Bĩw tɔwɔ jĩn lù a nini, dun ni naba ninimaba yãaji. Ì petu lù'ini gbãa. Ni kpiti nà butukpà, ìta sori. Laale ì ni ba duwere fuda keaba, iba kyãakeaba. Utu kũni asu butuzɔ ye tà tu nina nà kyãake. Bĩw taawali lù mɔwɔ ni mu idim. Ì laasaabukè ì kè: Ma ni naba ninimaaba, mɔwɔna naba ì suba, mɔwɔ ì duwere nà bii wasuwasu, iba gaaba.

Ni'ina

Dikee sàrasara Bĩw bi azumaa. Azu ginaa ba asi gĩnaba, ye ì kpète ì a wei wàra. Bɛɛ gbějĩ ì wɔkà fɔbinakenaji. Negũ kutuna yà itɔwɔjĩ'ini. Bĩw fɔbì, ye ì wùce ì laasaabukè ì kè: Laaka má dikina gbãda kea becere, tu mà usã gĩna, dun màba busã kyãakyãaba yãaji.

Ká ì làfa jĩn, negũna i dèece, à negũ asina sìsi. Ká negũ asina nù, Bĩw kè wòna i fuda kisi wòna nuzɔ kũni kpasuzɔ kũni taawalizɔ. Ye ì fi negũ asinani àna wɔfiri kũni kpasuzɔ. Negũ asina kè: Woci wɔfiri dikēna lee kòba dè? Amaa Bĩw fi'ani àna wɔfiri kũni kpasuzɔ. Gegbini ká bii wɔnama tà tu nitēne gēede kyãakyãa. Ye negũ asina kè: Tò, wó wɔfiria.

Ye Bĩw fi'ani: Mana ni'ì, à ì zuru kũni í lɔgɔlɔgɔwɔ, à tɔwɔka'ini, dun inaba ninimaba yãaji. Ye negũ asinanɔ zũnfà à kè: Ninami woninɔ yá ká wó kea n gĩna n fiwoni? Bĩw wi'ani ì kè: À suruke. Zaaka a dũ ká ni guda fiana ká ma ì yãa gaga pai. Tò, mabi dikinakea lokotoro yãma bece. Laaka ì fimani mabi kea. Mába waaji ma ni lee nà gaba. Ye negũ asina kè siu. Bɛɛ gbějĩ

negũ asinanɔ kè Bĩoni: Boyãaji mbabi ãdaaba? Ɖɔkpa niji! N ni'ì yãa tara fia, mba bæe dõba dè?

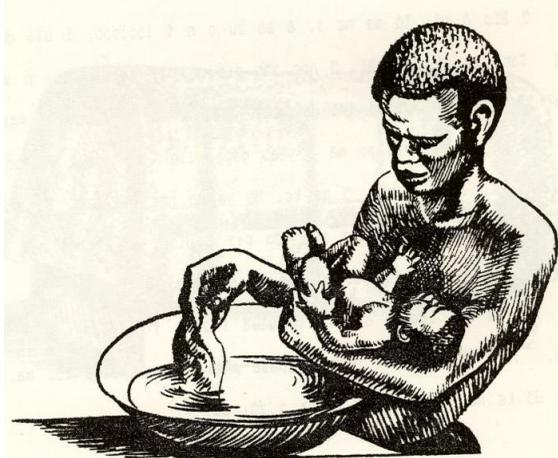
Bĩo w'ìani ì kè: Lokotoro fimani, azu naaci asike gĩnaba, màba ãdaba. Mana gĩnake mabi ãdaa, má busãa kyãakyãa kakaji. Manabi azu asi maa, mágũ dõ ká ni waaji ìna bɔ, má gĩna mà ɔkpa kũni gbãdazɔ bæe.

Ká ì gèeke jĩn, Bĩo azu sìa nɔnɔnɔ, ye ì ɔkà ɔkpanama, ibi ɔkpa hari ni yà ì bɔ. Bĩo ni'ì nigõni. Negũna katabe jè kũni gẽne derezɔ, ye à ni zùru kũni ì lɔgɔlɔgɔzɔ. Wòbata nitẽne zuru kũni sako gãsãazɔba, zaaka ibatagũ gbãcizɔba, ì sèe ba gbãda gĩnaba. Ye negũna taawali mà'ima, dun ì duwɛe nagũ utufaa. Ye wò tɔgɔ jĩn ginaa kà'ini. Bĩo zùru kĩn, ye ì yõkpà nini. Ká ní yõmì ì ìnce, Bĩo ni wùce a wucebɔɔma, ì mɔsɔkpe ìce. Ye Bĩo yà ì wùce kĩn, zaaka ì dikinakè ì búsã.

Ni dere zuruna

Wòna katabe jè, ita geeke ita bɔ di sɔfia gbějĩ. Wòbata garaba. Wòna tu hari ìna bɔ kũni agindazɔ. Wòbata ìka bè ginaamaba. Tilasi ì gbãcikpà baasiba, wònaba fřriba. Wòta fooda kama laale. Bæe gbějĩ wòta bise tama. Wòta bise lehelehe fĩ ni gberẽema pai, wòta tu gube hari di sɔfia. Wona ke laale, ìba gbãcikpaaba, ì kata ba asikea mɔnɔba. Bise ginaa nà gbãcikpa, wòta fĩri wòna cẽe wòna dɔ'ima mɔnɔ, amaa wònaba ìri gbãdazɔba.

Wòbata ni werε fíri kūni izòba ká wòci deeceba. Wòta fíri kūni í ká wò dèece ì nìnzò. Kirokana nini ba yādaa zòba. Kiro ye tà tu nitēnena nà werε azuke.

Yòkpana nitēnema

Di farasina wòta tu ni nà yǒmi jǐnjǐn, zaaka yǒ ba i zò nɔɔɔɔ gīnaba. Wòbata i kakaji kpa niniba. I kakaji tà tu nitēnena gbòòhò lootopai. Ni naabi imimaa, yǒ'i nà ìnce gīna, i deecena ká nini wòna kpa'ini cibilu. Wòbata ejē kpa nitēneniba, tilasi lokotoro ye fi baasi, zaaka nitēne gberεε gbāda gīnaba, iba fōa ina ejēwerε mɔba.